

Iranian Government Policy on Social Media to Counter Centrifugal Forces

Naser. Abdoullahi¹, Ali. Shiyari^{2*}, Alireza. Ismailzad³

¹ PhD Student, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

² Department of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran

³ Assistant Professor, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

* Corresponding author email address: doctor.alishiari@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Abdoullahi, N., Shiyari, A., & Ismailzad, A. (2024). Iranian Government Policy on Social Media to Counter Centrifugal Forces. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*. 3(4), 252-271.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The virtual space represents a cultural domain with extensive capabilities, enabling a variety of activities. Hence, it is recognized as a sensitive domain requiring policy-making in all countries worldwide. In fact, when the emergence and expansion of information and communication tools bring about rapid changes and unavoidable challenging conditions, the presence of comprehensive strategic decisions becomes essential for organized and coherent operations to confront daily changes and developments within any organization, institution, or even country. In Iran, due to its unique political, social, and security conditions, this issue holds significant importance. Therefore, the present study, while explaining the functions of social media networks and the type and manner of ethnic activities within them, examines the role, extent, and impact of these networks on the convergence and divergence of ethnic groups from the central government. It also analyzes the policies of the Islamic Republic of Iran in the virtual space during two periods: before and after the establishment of the Supreme Council of Cyberspace, covering both affirmative and prohibitive policies. The study dissects the ethnic groups' challenges, explores the reasons for migration, and describes the shift from expressing issues in the real world to the virtual space. Furthermore, it explains the type and manner of activities by ethnic activists, examines the impact of economic and social problems, and investigates the policies adopted to increase convergence and reduce divergence based on the institutional policy-making model. The main objective of this research is to elucidate the policies and challenges of the Islamic Republic of Iran in the virtual space to counter centrifugal forces, providing a comprehensive response to the primary research question: What are the policies of the Islamic Republic of Iran in the virtual space aimed at increasing convergence and reducing divergence among ethnic groups in the face of threats posed by enemies and centrifugal forces? The findings indicated that the Islamic Republic of Iran, recognizing the significance, influence, and widespread nature of the virtual space, has acknowledged the necessity of appropriate intervention in this domain and has adopted policies focused on direct supervision and intervention in the content and operations of the virtual space.

Keywords: Policy-making, Virtual Space, Centrifugal Forces, Ethnicity.

EXTENDED ABSTRACT

The present study examines the critical role of social media in shaping the dynamics of ethnic convergence and divergence within Iran, highlighting the necessity for comprehensive state policies to manage centrifugal forces. Social media platforms, as virtual spaces, offer extensive capabilities for diverse activities, making them sensitive domains for policy-making worldwide. The rapid evolution of information and communication technologies has necessitated strategic decisions to ensure organized and coherent responses to continuous changes. In Iran, the unique political, social, and security landscape amplifies the significance of this issue, particularly in managing ethnic relations. Drawing on Dreyfus's perspective, the study underscores the dual impact of social media on individual identity formation. Virtual spaces, while introducing users to novel experiences, deprive them of corporeal experiences essential for profound identity development. Contrary to Turkle's postmodern view that emphasizes fluid and multiple identities in cyberspace, Dreyfus argues that the absence of physical embodiment in virtual interactions limits the depth of identity formation, making virtual identities transient and less impactful unless experienced in the real world. This contention is particularly relevant in the Iranian context, where ethnic identities are deeply rooted in historical and social realities, and virtual interactions often serve as extensions rather than replacements of these real-world identities (Ahmadi, 1999).

The study explores how social media empowers marginalized ethnic groups by providing platforms for voicing grievances and mobilizing support, thereby intensifying ethnic consciousness and activism. Social media networks have facilitated the expression of ethnic demands that were often suppressed in the real world, thereby bridging the virtual and real spheres of ethnic activism. While some scholars argue that the proliferation of ethnic identities on social media may eventually dissolve into broader, global identities due to the democratic and reciprocal nature of these platforms, others highlight the role of social media in reinforcing ethnic distinctiveness. The Iranian experience demonstrates that social media has significantly bolstered ethnic identities, driven by inadequate responses to ethnic demands in the real world. The study also situates the role of social media within the broader context of soft warfare, wherein global powers, particularly the United States, exploit interactive media to undermine national unity by amplifying ethnic and sectarian divides. The proliferation of dissident networks beyond Iran's borders, coupled with cultural and lifestyle shifts influenced by digital platforms, poses substantial challenges for state authorities, potentially transforming social media into a security concern if left unchecked (Namkhah, 2011).

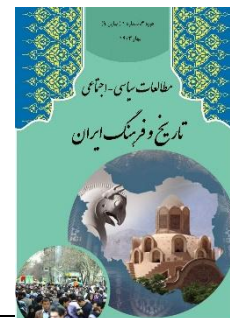
The research further delves into comparative analyses of cyberspace governance models globally, emphasizing the necessity of coherent policy frameworks for effective management. Countries like Japan, Australia, and Peru have adopted structured approaches, integrating both public and private sector efforts to enhance their digital landscapes. Japan's 'National IT Strategy' underscores the creation of advanced information networks, digital education, and secure communication channels, while Australia leverages multinational partnerships to expand its digital economy. Peru's ambitious policies focus on improving digital infrastructure in rural areas through public-private collaborations. The study notes that Vietnam's inclusion of private sector participation, modernized government IT management, and incentives for digital investments exemplify effective governance. These international experiences provide valuable insights for Iran, where cyberspace governance has historically suffered from fragmentation and lack of

coordination among multiple state agencies. The analysis highlights that effective cyberspace governance necessitates clear policies that balance state intervention with private sector innovation, an approach that remains underdeveloped in Iran's current framework (Nash, 2003).

The study identifies three distinct phases in Iran's cyberspace policy evolution: pre-2012 (formation of the Supreme Council of Cyberspace), the period following its establishment, and the envisioned future of cyberspace governance. The initial phase was marked by fragmented efforts across various state institutions, prompting the formation of the Supreme Council to centralize decision-making. Despite the Council's mandate to oversee and coordinate national cyberspace policies, its effectiveness has been hindered by procedural deficiencies and lack of streamlined mechanisms. The research advocates for an institutional policy-making model that integrates participatory governance, balancing top-down state control with bottom-up public engagement. This model is essential for addressing the complexities of digital governance, particularly in managing ethnic relations in a multi-ethnic society like Iran. The study emphasizes that while restrictive policies such as censorship and content filtering have been predominant, a shift towards inclusive and participatory governance is crucial for sustainable digital policy-making (Mahmoudi, 2012).

Iran's approach to cyberspace governance has predominantly been characterized by restrictive measures, including widespread content filtering and website blockages, aimed at controlling information flow and mitigating perceived threats. The study critiques the over-reliance on punitive measures, highlighting their counterproductive effects, such as stifling academic research and limiting access to valuable online resources. The evolution of cyberspace policies, from the formation of the Internet Offenses Committee to the establishment of the Working Group on Determining Criminal Content, illustrates the state's persistent focus on surveillance and control. However, the research underscores the need for a balanced approach that includes positive policy measures such as promoting digital literacy, encouraging local content production, and fostering public-private partnerships in digital governance. The study argues that enhancing digital literacy across all segments of society, including governmental organizations, is critical for mitigating the risks associated with social media while harnessing its potential for social cohesion (Hajiani, 2008).

The study concludes by emphasizing the imperative for Iran to adopt a comprehensive and adaptive policy framework for cyberspace governance that addresses both security concerns and the socio-political realities of a diverse nation. Drawing on international best practices, the research advocates for a participatory policy-making model that includes diverse stakeholders, from government bodies to civil society and private sector entities. This approach is particularly vital in managing ethnic relations, where social media plays a dual role as both a platform for ethnic mobilization and a potential tool for state intervention. The research highlights that the future of Iran's digital governance lies in fostering inclusive participation, enhancing digital literacy, and leveraging technology for social cohesion. The adoption of such a model not only mitigates the risks associated with social media but also transforms digital platforms into arenas for constructive engagement and national unity, aligning with the broader goals of the Islamic Republic of Iran.

سیاستگذاری جمهوری اسلامی ایران در شبکه‌های اجتماعی در مقابله با نیروهای گریز از مرکز

ناصر عبداللهی^۱، علی شیاری^{۲*}، علیرضا اسمعیل زاد^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه روابط بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

۲. گروه حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

۳. استادیار، گروه روابط بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: doctor.alishiari@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

عبداللهی، ناصر، شیاری، علی، و اسمعیل زاد، علیرضا. (۱۴۰۳). سیاستگذاری جمهوری اسلامی ایران در شبکه‌های اجتماعی در مقابله با نیروهای گریز از مرکز. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۴)، ۲۷۱-۲۵۲.

فضای مجازی عرصه‌ای از فرهنگ با قابلیت‌های گسترده که فعالیت‌های متنوعی را در خود فراهم می‌آورد. از این رو در تمامی کشورهای جهان به عنوان قلمروی حساس و نیازمند سیاستگذاری شناخته شده است. درواقع مواقعی که ظهور و گسترش ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی تغییرات سریع و شرایط سخت اجتناب ناپذیر و طبیعی به حساب می‌آیند وجود تصمیمات راهبردی و جامع برای حرکت منظم و منسجم و مقابله با تغییرات و تحولات روزمره، در هر سازمان و نهاد و یا حتی کشوری ضروری به نظر می‌رسد. در کشور ما نیز این مسئله به دلیل شرایط ویژه سیاسی، اجتماعی، امنیتی و ... دارای اهمیت بسزایی است لذا تحقیق حاضر ضمن تشریح کارکرد شبکه‌های اجتماعی، نوع و نحوه فعالین قومی در آن، به نقش و میزان و نحوه تاثیر این شبکه‌ها در همگرایی و واگرایی اقوام از دولت مرکزی و همچنین سیاست‌های ج.ا.ا را در فضای مجازی در دو دوره قبل و بعد از تشکیل شورای عالی فضای مجازی و سیاست‌های تدوینی که برخی ایجابی و برخی سلبی می‌باشد را مورد مطالعه و بررسی قرار داده است و ضمن کالبدشکافی مشکلات اقوام به تشریح علل مهاجرت، بیان مشکلات از فضای واقعی به مجازی را تشریح و در خصوص نوع و نحوه فعالیت این فعالین قومی و تاثیر مشکلات اقتصادی، اجتماعی را تبیین و سیاست‌های اتخاذی برای افزایش همگرایی و کاهش واگرایی‌ها براساس مدل سیاستگذاری نهادی را مورد کنکاش و بررسی قرار داده است. و به هدف اصلی پژوهش که همانا، تبیین سیاست‌ها و چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی در مقابله با نیروهای گریز از مرکز است را با پاسخی جامع و کامل به سوال اصلی تحقیق سیاست‌های ج.ا.ا در فضای مجازی برای افزایش همگرایی و کاهش واگرایی گروه‌های قومی در تقابل با تهدیدات دشمنان در مقابل با نیروهای گریز از مرکز چه می‌باشد؟ را ارائه داده است. یافته‌ها نشان داد که جمهوری اسلامی ایران، نظر به جایگاه، تاثیر پذیری و گستردگی فضای مجازی، لزوم ورود و دخالت مناسب در حوزه مذکور را لمس کرده و سیاستگذاری متناسب با موضوع، یعنی نظارت و دخالت مستقیم بر محتوا و عملیات فضای مجازی را در پیش گرفته است.

کلیدواژگان: سیاستگذاری، فضای مجازی، نیروهای گریز از مرکز، قومیت

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

در این پژوهش، تعامل میان هویت و فضای مجازی مورد نظر به رویکرد دریفوس نزدیک می‌باشد. فضای مجازی با خلق فضای آزاد، فرد را با تجربیات تازه‌ای آشنا می‌کند و این تجربیات بی سابقه‌اند، اما در عین حال با گرفتن جسمیت، فرد را از تجربه‌های بسیاری از مسائل زندگی واقعی محروم می‌کند که تنها با جسم مند بودن به دست می‌آید. در واقع ما در فضای مجازی مومی سیال آن طور که ترکل می‌پندارد نیستیم، بلکه جسمانیت ما در کسب تجربه دخالت دارد و به آن عمق می‌بخشد و لذا نمی‌توان خودهای متعدد و متکثری و در نتیجه هویت‌های متعددی را تجربه کرده و آن را در تعامل با جهان واقعی قرار داد. این هویت‌های متعدد اگر استمرار نداشته باشند و با آنچه که در جهان واقعی تجربه می‌کنیم نسبتی نداشته باشند، نمی‌توانند منشاء تغییرات مهمی شوند و سرنوشت هویت فرد را رقم بزنند، مگر اینکه فرد در دنیای خطرزای واقعی با حضور جسمند خود آن نقش‌های مجازی را تجربه کند. به عبارت دیگر فرد نمی‌تواند هر نوع هویتی را در فضای مجازی بپذیرد، بلکه در برابر آن مقاومت می‌کند و این نکته به "کنشگر بودن" و "فعال بودن" فرد اشاره می‌کند.

در اینجا دو دیدگاه را بررسی می‌کنیم: اولین دیدگاه که می‌توان آن را در طبقه رویکردهای پست مدرن قرار داد به ترکل اختصاص دارد که رویکردی کاملاً رادیکال به رابطه میان هویت و فضای مجازی دارد و بر این باور است که فضای مجازی فراهم شده از سوی اینترنت باعث حذف جسمیت فرد و این آزادی موجب تجربیات متعددی می‌شود. به طوری که فرد می‌تواند هویت‌های متعددی را ایجاد کند که هیچ‌گاه در جهان واقعی قادر نبوده است آن‌ها را تجربه کند و این خودهای متکثر دلالت بر هویت‌های موقتی، سیال و ساخته شده‌ای دارد که در فضای مجازی قادر به بروز و ظهور بوده‌اند. دیدگاه دوم با دیده تردید به این رویکرد می‌نگردد و فقدان جسمیت را از معایب فضای مجازی می‌داند که بواسطه آن فرد قادر نیست بر دانش ضمنی که تنها در تجربه زنده و در دنیای واقعی قابل کسب است درک و تسلط پیدا کند. دریفوس را می‌توان نماینده چنین فکری دانست.

به گفته ترکل در فضای مجازی افراد از خصیصه "گمنام بودن" برخوردارند و این گمنامی، به آنان آزادی بیشتری می‌دهد، فرد با استفاده از این ویژگیها و با توسعه هویت‌های خود، به کسب تجاربی می‌پردازد که در زندگی واقعی امکان تجربه کردن آن‌ها برایش فراهم نیست. بدین ترتیب فرد نمی‌تواند زندگی واقعی را برتر از زندگی مجازی بداند و به نوعی میان زندگی واقعی و زندگی مجازی خود توازن برقرار می‌کند و آن دو را همسان می‌پندارند. آزادی برآمده از گمنامی تعاملات اینترنتی، می‌تواند به شناخت ابعاد ناشناخته و گاه پنهان وجود فرد و در نهایت به بروز این ابعاد منتهی شود. همچنین فرد می‌تواند خود را آنگونه که مایل است معرفی کند و نقش‌هایی بسیار متفاوت و گاه متناقض با زندگی واقعی اش بپذیرد. در عین حال ترکل "خود واقعی" را تنها یکی از خودهای بی شمار فرد می‌داند که چه بسا بهترین خود فرد نیز نیست و تمایز اساسی آن با سایر خودها، جسمیت داشتن آن است.

شبکه‌های اجتماعی و فعالیت قومی

از لحاظ تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت قومی و ملی برخی معتقدند امکاناتی که فضای مجازی فراهم می‌کند به تقویت هویت قومی منجر می‌شود آن‌ها معتقدند این مساله به طور قطع به تفکیک و تمایز بیشتر و در نهایت تلقی‌های قومی مدارانه را تشدید می‌کند و می‌تواند مانند هر رسانه‌ای در ایجاد این هویت و بروز تمایزها تاثیرگذار باشد. شبکه‌های اجتماعی با قدرت بخشیدن به صداها و مطالبات مدنی گروه‌های به حاشیه رانده شده از نظر سیاسی اجتماعی و فرهنگی و توانمند ساختن آن‌ها با فراهم کردن فضای فعالیت و یا خلق یا انتشار علایق و انگیزه‌ها هم آگاهی قومی و هم گرایش و تعلق و تعهد قومی را تشدید کرده‌اند. در واقع قومیت‌ها مطالبات و نیازهای دنیای واقعی خود را در دنیای مجازی پیگیری می‌کنند و آن را دوباره به دنیای واقعی برمیگردانند. برخی نیز معتقدند هرچند هویت‌های قومی در شبکه‌های

اجتماعی در کوتاه مدت رشد و تقویت نمایند ولی در نهایت راهی به جز حل شدن در هویت‌های فراگیر و جهانی ندارند به عبارت دیگر به دلیل آنکه شبکه‌های اجتماعی نوعی ابزار دموکراتیک و متقابل هستند به حل شدن هویت‌های قومی گرا درون هویت‌های فراگیرتر کمک می‌کنند. برخی از محققین بر این باورند فعالیت افراد دنیای مجازی بازتابی از نیازهای سرکوب شده آنان در دنیای واقعی است و شبکه‌های اجتماعی به خودی خود نمی‌توانند باعث تقویت یا تضعیف هویت قومی یا ملی شوند.

در سال‌های اخیر شبکه‌های اجتماعی در تقویت هویت قومی تاثیر زیادی داشتند که این مسئله ناشی از برخورد نامناسب با مطالبات اقوام در فضای واقعی بوده است در جامعه‌ای که امتیازات فرهنگی رسمی در اختیار گروه‌های قومی قرار می‌گیرد استقبال از فضاهای اجتماعی و تعاملی رایگان بدون تبعیض در بهره‌مندی گسترش می‌یابد و خواسته‌ها و اهداف قومی در این فضا قدرتمندتر مطرح می‌شود. طرفداران این رویکرد معتقدند چنان که این مساله با دقت نظر و هوشمندانه مدیریت شود می‌تواند به تقویت هویت ملی منجر شود و در صورتیکه همبستگی میان افراد هر قوم به خوبی هدایت شود می‌تواند به تقویت هویت ملی کمک کند.

فضای مجازی و رسانه‌های تعاملی نوین از طریق ارائه الگوها و پیام‌های گوناگون و به نمایش در آوردن فرهنگ و اندیشه‌های مختلف، در صددند هویت و ثبات گذشته را برهم زنند و به بساختن هویت‌ها مطابق با خواسته‌های خود بپردازند این امر مصداقی از جنگ نرم محسوب می‌شود که نظام سلطه بر علیه کشورهای مخالف با اهداف امپریالیستی خود بکار می‌گیرد. پدیده جنگ نرم رسانه‌ای که پیاده نظام آن را رسانه‌های نوین و در راس آن شبکه‌های اجتماعی بر عهده دارند، هم اکنون بعنوان پروژه‌ای عظیم علیه جمهوری اسلامی ایران در حال اجرا می‌باشد. این پروژه در شاخص‌هایی نظیر ایجاد نارضایتی عمومی از طرق مختلف، بوجود آوردن نهادهای مدنی غیر دولتی همسو با خویش و استفاده از عملیات گسترده روانی رسانه‌ای، ناکارآمد جلوه دادن دستگاه اجرایی کشور در انجام امور روزمره مردم، هویت زدایی و تضعیف همبستگی ملی، از سوی کشورهای غربی بویژه ایالات متحده متبلور شده است.

با توجه به فعالیت گسترده شبکه‌های انقلاب در آن سوی مرزها، تغییر رویه‌های فرهنگی و سبک زندگی مردم تحت تاثیر فضای مجازی و اپلیکیشن‌های ارتباطی و اشتراک گذاری کاملاً محسوس بوده که در صورت ادامه این روند و انفعالی عمل نمودن دستگاه‌های نظارتی و فرهنگی کشور نسبت به این هجمه‌های رسانه‌ای با رنگ و بوی فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بیم آن است که در آینده‌ای نزدیک، رسانه‌های نوین اعم از شبکه‌های اجتماعی، اینترنت و ماهواره، معضلی امنیتی را با مدیریت و ایجاد نارضایتی عمومی و دامن زدن به تعصبات قومی و مذهبی در سطح کشور ایجاد نمایند (Namkhah, 2011).

فضای مجازی در کشورها

خط مشی گذاری فضای مجازی در کشور معطوف است به مقررات، آیین نامه‌ها و قوانین مربوط به فضای مجازی، در حالی که با توجه به تکرر و تعدد جوانب و ابعاد گوناگون فضای مجازی و نهادهای متولی آن در کشور، تحقیق پیرامون مدل‌ها و الگوهای خط مشی گذاری فضای مجازی به منظور ارتقای کیفیت و یکپارچه سازی مدیریت آن امری ضروری است (Mahmoudi, 2012).

به نظر چیانگ، فضای مجازی به عنوان یک فناوری پیچیده و پیشرفته نیازمند راهبردهای مناسب و خاص برای توسعه در جامعه است که برخی از این راهبردها عبارتند از:

- ۱- هدایت منابع انسانی و مالی به سوی فضای مجازی،
- ۲- تمرکز بر حمایت و پشتیبانی از شرکت‌ها در حوزه فضای مجازی
- ۳- کوشش در جهت بهره‌گیری از کاربردی نمودن فضای مجازی در زمینه‌های مختلف

مطالعه خط‌مشی‌های فضای مجازی در کشورهای گوناگون ضمن کمک به درک مفهوم خط‌مشی‌گذاری در هر کشور، نقش مؤثری در شناخت ابعاد فضای مجازی و ارائه مدل مفهومی خط‌مشی‌گذاری آن در کشور خواهد داشت. هانا، گای و آرنولد با مطالعه خط‌مشی‌های دولت‌ها در کشورهای مختلف به تحلیل چارچوب مفهومی خط‌مشی‌های فناوری اطلاعات می‌پردازند. در تحلیل آن‌ها سه محور عمده برای توصیف خط‌مشی‌های فناوری اطلاعات ارائه می‌کنند:

خط‌مشی‌های خاص فناوری اطلاعات و خط‌مشی‌های مرتبط با فناوری اطلاعات؛

خط‌مشی‌های خاص فناوری اطلاعات خط‌مشی‌هایی هستند که به قصد افزایش تولید و با استفاده از محصولات و خدمات فناوری اطلاعات وضع می‌شوند. در مقابل خط‌مشی‌های مرتبط با فناوری اطلاعات، خط‌مشی‌هایی هستند که فقط خاص فناوری اطلاعات نیستند، اما استفاده از آن‌ها در مسیرهای گوناگون تحت تأثیر قرار می‌دهند، به عنوان مثال شامل برنامه‌های تجارت جهانی، صنعت و غیره است؛ خط‌مشی‌های مداخله‌گر و خط‌مشی‌های عدم مداخله؛ خط‌مشی‌های مداخله‌گر با هدف تشویق شرکت‌ها به پیمودن مسیرهایی وضع می‌گردند که با اولویت‌های راهبردی دولت منطبق هستند و در مقابل خط‌مشی‌های عدم مداخله به تعیین یک اقتصاد خاص با توسعه فنی خاص نمی‌پردازند؛ خط‌مشی‌های زایش فناوری اطلاعات، انتشار فناوری اطلاعات و اتصال؛ خط‌مشی‌های زایش فناوری اطلاعات، تولید و توسعه محصولات فناوری اطلاعات را افزایش می‌دهند و هدف اولیه آن‌ها ارتقای فناوری اطلاعات و قابلیت‌های آن است. خط‌مشی‌های انتشار فناوری اطلاعات استفاده و کاربردهای فناوری اطلاعات را افزایش می‌دهند و شرکت‌ها را برای به دست آوردن و به کار گرفتن محصولات و خدمات جدید فناوری اطلاعات تشویق می‌کنند. خط‌مشی‌های اتصال هدف شان تسهیل ارتباط میان تولیدکنندگان فناوری اطلاعات و مصرف‌کنندگان آن است (Ahmadi, 1999). نهادهای سیاست‌گذار حوزه فاوا در کشورهای مختلف متفاوت است. به طور مثال، در کشورهای کره، غنا، چین، سنگاپور و هند، دولت مسئول خط‌مشی‌گذاری در این حوزه است، اما در کشورهایی مانند مالزی بخش خصوصی نیز همراه با دولت در فرایند خط‌مشی‌گذاری مشارکت دارد (Nash, 2003).

ژاپن راهبرد خود را جهت توسعه فاوا با عنوان «راهبرد ملی فناوری اطلاعات» اعلام کرد که براساس آن دولت باید محیطی را ایجاد می‌کرد که بخش خصوصی بر مبنای نیروهای بازار بتواند از تمام پتانسیل خود استفاده کرده و ژاپن را تبدیل به کشوری با فناوری اطلاعات پیشرفته نماید. برای رسیدن به این هدف، برنامه خط‌مشی اولویت ژاپن الکترونیکی تدوین شد که نقش بخش خصوصی و دولتی به صورت دقیق در این برنامه مشخص شده بود و در این برنامه، بخش خصوصی نقش رهبر را بازی می‌کرد. این برنامه ۵ حوزه را هدف قرار داده است که شامل ایجاد شبکه‌های بسیار پیشرفته اطلاعات و مخابرات، ارتقای آموزش و یادگیری جهت توسعه منابع انسانی، ایجاد تسهیلاتی برای تجارت الکترونیکی، دیجیتالی نمودن مدیریت و کاربرد فناوری اطلاعات در دیگر بخش‌های دولتی، و اطمینان از امنیت شبکه‌های پیشرفته اطلاعات و مخابرات است. ژاپن همچنین راهبرد ارتقای کاربری فناوری اطلاعات، راهبرد ژاپن الکترونیکی، و نیز ایجاد جامعه شبکه اطلاعاتی و مخابراتی را در پیش گرفته است. در استرالیا از راهبرد مشارکت شرکت‌های چندملیتی و توسعه صادرات برای توسعه فاوا استفاده شده است. پرو، طرح‌های جاه طلبانه‌ای در خط‌مشی‌های توسعه فاوا دارد. تمرکز این کشور بر بهبود زیرساخت پیشرفته فاوا به ویژه مناطق روستایی است که با مشارکت بخش خصوصی، سازمان‌های غیردولتی، سازمان‌های بین‌المللی، و شرکتهای چند ملیتی اجرا می‌شود (Eskandari, 2002). برخی از خط‌مشی‌هایی که دولت ویتنام جهت توسعه فاوا در پیش گرفته است، شامل مشارکت بخش خصوصی در خدمات رسانی، مدرن کردن مدیریت دولتی بخش فناوری اطلاعات، توسعه تجارت الکترونیکی و دولت الکترونیکی، حمایت از صنعت نرم افزار، و مشوق‌ها و مزایای مالیاتی برای سرمایه‌گذاری در این حوزه است (Hafezi Nia, 2005). کشورهای در حال توسعه در برقراری ارتباط میان صنعت فاوا و راهبردهای اقتصادی با مشکلات فراوانی روبه‌رو هستند. همچنین، امروزه می‌توان روند روشن آزادسازی فاوا را در بسیاری از کشورهای در حال

توسعه مشاهده کرد. این کشورها دریافته‌اند که مقاومت در برابر بازارهای جهانی غیرممکن است. با توجه به راهبردهای توسعه صنعت فاوا، نبرد قدیمی میان دو رویکرد جاننشینی واردات و توسعه صادرات، در این کشورها ادامه خواهد داشت، ولو اینکه سنگاپور و تایوان و کره جنوبی در اتخاذ رویکرد توسعه صادرات برای توسعه صنعت فاوای خود موفق بوده‌اند. در کشورهای بزرگ مانند چین و هند، صنعت فاوا موتور درونی برای تغییر ساختار اقتصادی خواهد شد (Mirzaei, 2009)

تحلیل ادوار خط مشی گذاری فضای مجازی در کشور

با تحلیل سه مقطع از تجربه سیاست گذاری فضای مجازی در کشور در یک نگاه مقایسه‌ای به نظر می‌رسد، سه دوره در سیاست

گذاری فضای مجازی کشور وجود دارد :

۱- دوره منتهی به اسفند ۱۳۹۰ (تشکیل شورای عالی فضای مجازی)

۲- از تاریخ تشکیل مرکز تاکنون

۳- آینده مطلوب سیاست گذاری فضای مجازی در کشور.

دوره نخست، دوره‌ای است پر فراز و نشیب که طی آن نهادهای متعددی در زمینه خط مشی فضای مجازی فعالیت داشتند که تعدد و تکرار آن‌ها، عدم انسجام و هماهنگی بین آن‌ها باعث ایجاد یک شورای عالی در بالاترین سطح سیاست گذاری فضای مجازی قرار گیرد. این شورا از جانب مقام معظم رهبری به عنوان نقطه کانونی متمرکز برای تصمیم‌گیری، سیاست گذاری، و هماهنگی عرصه فضای مجازی تشکیل شد. این شورا مکلف شد تا اشراف کامل و به روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی داشته باشد و بر این اساس با نظارت دقیق بر اجرای مصوبات در جهت مواجهه فعال و خردمندانه کشور با فضای مجازی گام بردارد. هدف دیگر از تشکیل این شورا، بهره‌گیری از فرصت‌های فضای مجازی برای پیشرفت همه جانبه کشور و برنامه ریزی و هماهنگی مستمر به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن است. انتظارات رهبری از شورای عالی فضای مجازی، پیرو خلأها و کمبودهای سیاست گذاری و مدیریتی آن طی دوره‌های گذشته مطرح شده است.

علی‌رغم تشکیل این شورا در بالاترین سطح سیاست‌گذاری و به صورت متمرکز، تاکنون اقدام برجسته‌ای از تاریخ تشکیل آن شکل نگرفته است. با وجود تدوین اساسنامه برای فعالیت شورا و مرکز ملی فضای مجازی در ذیل آن این دستگاه سیاست گذاری، از فقدان سازوکارهای فرایندی برای پوشش نظام خط مشی گذاری خود رنج می‌برد. بنابراین مدل خط مشی گذاری مناسب برای فضای مجازی کشور می‌تواند موجب تسریع و تدقیق در فرایندهای خط مشی گذاری و سیاست گذاری فضای مجازی در آینده مطلوب گردد.

ماهیت سیاست گذاری فضای مجازی در ایران

از بدو ورود، رسوخ و گسترش فضای مجازی و فناوریهای مرتبط با آن در جامعه ایران، نگاه به این فضا خوش بینانه نبوده و در طول چند دهه‌ای که از حضور و امکان دسترسی به این فناوری در کشور می‌گذرد، چنین نگاه بدبینانه‌ای، آنچنان که باید و شاید اصلاح نگردیده لذا همواره شاهد آن بودیم که سیاست گذاریهای کلان صورت گرفته در این خصوص، هر چند تلاش نموده تا حدودی رویکرد ایجابی و نگاه از پائین به بالا داشته و مبتنی بر جلب مشارکت آحاد جامعه باشد، اما عمدتاً سلبی و مبتنی بر نگاه از بالا به پائین می‌باشد. سیاست‌های سلبی را می‌توان شامل سیاست‌ها و برنامه‌هایی معطوف به حذف، کنترل و نظارت دانست. در طیف سیاست‌های سلبی جوامع و دولت‌ها در حوزه سیاست گذاری و برنامه‌ریزی در خصوص فضای مجازی، شاید بتوان چهار گروه عمده از اقدامات را جای داد که عبارتند از: تشویق به استفاده از سامانه‌های نظارتی و مسدودسازی سطح خرد، استفاده از سامانه‌های نظارتی و مسدودسازی سطح کلان، برنامه‌ریزی بازدارنده در حوزه قانونگذاری و جلوگیری از استفاده از اینترنت.

علیرغم وجود سیاست گذاریهایی سلبی مذکور در کشور، اما نوع مواجهه با فضای مجازی به عنوان ابزاری مدرن با امکانات و کارکردهای توأمان مثبت و منفی، همچنان محل اختلاف نظر میان متولیان فضای مجازی و مسئولان کشور است. آنچه روشن است اما برخورد سلبی با فضای مجازی نمی‌تواند راهکار مناسبی برای مقابله با آسیب‌های احتمالی آن باشد. برای مدیریت کامل فضای مجازی و کاهش آسیب‌های ناشی از آن، نوع مواجهه با این فضاها اهمیت ویژه‌ای دارد. بی‌تردید امروزه برخورد سلبی با فضاهای مجازی امری غیرممکن است و برای مدیریت این فضا باید به دنبال راهکارهای منطقی و کاربردی که صد البته جنبه سلبی نداشته باشد، بود و اینجا است که لزوم مواجهه و سیاست گذاریهایی ایجابی، رخ می‌نماید که از آن جمله می‌توان به برنامه‌ها و پروژه‌های مبتنی بر تولید و مدیریت محتوای فضای مجازی؛ آموزش و افزایش سواد رسانه‌ای، بومی‌سازی و... اشاره کرد که ضمن ایجاد تعامل بیشتر میان سیاست گذاران و مردم در این خصوص، موازنه نگاه سیاست گذاران در کشور را به جای بالا به پائین، به نگاه مشارکتی که مبتنی بر موازنه توأمان بالا به پائین و پائین به بالا می‌باشد، تغییر خواهد داد. موازنه‌ای که در آن دولت و نهادهای دولتی در کنار مردم و نهادهای مردمی، عهده دار سیاست گذاری و اعمال سیاست‌ها می‌باشند.

پالایش فضای مجازی

یکی از دغدغه‌های دولت، وزارت ارتباطات، شورای عالی فضای مجازی و شورای عالی انقلاب فرهنگی ایجاد «اینترنت پاک» یا «پالایش فضای مجازی» است. در نگاه و برداشت اول، سیاست گذاری در این باره را می‌توان در زمره سیاست گذاریهایی ایجابی دسته‌بندی نمود؛ اما سازوکارهایی که به منظور پاک یا به تعبیری، ایجاد فضای مجازی امن و سالم در کشور، به کار گرفته شده است، در نهایت این سیاست گذاری را زیر مجموعه سیاست گذاریهایی سلبی قرار داده است؛ چرا که در نظام پالایشی فضای مجازی، در کل دو رویکرد اساسی وجود دارد: رویکرد اول؛ مسدودسازی کل یک تارنما یا وبگاه است.

رویکرد دوم؛ فیلترینگ یا پالایش تنها بخشی از تارنماست که داری محتوای مجرمانه است.

در ادامه به تفکیک، سیاست گذاریهایی صورت گرفته در خصوص هر یک از رویه‌ها و رویکردهای پالایش فضای مجازی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف - مسدود سازی

جلوگیری از دسترسی به اطلاعات بر مبنای محتوای اطلاعات و نه آدرس سایت، «بلوک کردن» یا مسدود سازی تلقی می‌گردد (Ghalibaf, 2008, 2010)؛ پس هنگامی که دسترسی به کل یک سایت ممنوع شده است، در اصطلاح گفته می‌شود سایت بلوکه شده است. امروزه، رشد و گسترش شبکه جهانی وب، دسترس پذیری به همه اشکال مختلف اطلاعاتی اعم از متن و فایل‌های صوتی و تصویری و گرافیکی متنوع را برای همه کاربران به راحتی میسر کرده است. در این میان انتشار برخی اطلاعات با محتوای هرزه نگاری، ترویج خشونت و ترور، افشای اطلاعات خصوصی افراد حقیقی و حقوقی، اشاعه افکار و عقاید سیاسی و مذهبی مخرب، تجارت مواد مخدر و موارد مشابه که دسترسی به آن‌ها در شبکه اینترنت به آسانی صورت می‌گیرد، دولت‌ها و مقامات مسئول را بر آن داشته است تا کنترل و نظارت بیشتری تا حد مسدود کردن دسترسی به پایگاههای مخرب و برخورد قضایی و قانونی با گردانندگان آن‌ها اعمال نمایند.

در کشور ایران نیز دولت که خود متولی فناوری اطلاعات و ارتباطات اینترنتی است، نظارت گسترده‌ای بر محتوای فضای مجازی صورت می‌دهد؛ بطوریکه، محدودسازی دسترسی به نشانی‌های اینترنتی به منظور پالایش و از طریق مسدودسازی، در ایران از سال ۱۳۸۰ با تصویب مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای آغاز و مصادیق فعالیت‌های اینترنتی غیرمجاز معین گردید. پیرو آن در سال ۱۳۸۱ «کمیته مصادیق پایگاههای اطلاع رسانی رایانه‌ای غیرمجاز» ۴ زیر نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی تشکیل شد. وزارت اطلاعات، سازمان صداوسیما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نماینده شورای عالی انقلاب فرهنگی و سازمان تبلیغات اسلامی اعضای ثابت و اصلی کمیته مذکور

می‌باشند و وزارت اطلاعات مسئولیت آن را بر عهده دارد. از سال ۱۳۸۲ در کنار کمیته تعیین مصادیق، «دفتر اینترنت دادستانی» از سوی «دادستانی تهران» تأسیس شد (Eftekhari, 2002; Eskandari, 2002).

با تصویب قانون جرائم رایانه‌ای و تشکیل «کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای» در سال ۱۳۸۸ مسئولیت تعیین موارد پالایش به این کارگروه محول شد. کارگروه مذکور، در اجرای حکم ماده ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای و بر اساس قوانین موضوعه، از جمله قانون مجازات اسلامی، قانون مطبوعات و قانون جرائم رایانه‌ای و نیز مصوبات شورای عالی امنیت ملی، مجموعه‌ای از محتواهای مجرمانه را اعلام نمود که عبارتند از: محتوا علیه عفت و اخلاق عمومی، محتوا علیه مقدسات اسلامی، محتوا علیه امنیت و آسایش عمومی، محتوا علیه مقامات و نهادهای دولتی و عمومی، محتوایی که برای ارتکاب جرایم رایانه‌ای به کار می‌رود (محتوا مرتبط با جرایم رایانه‌ای)، محتوایی که تحریک، ترغیب، یا دعوت به ارتکاب جرم می‌کند (محتوای مرتبط با سایر جرایم)، محتوا مجرمانه مربوط به امور سمعی و بصری و مالکیت معنوی، محتوای مجرمانه مرتبط با انتخابات مجلس شورای اسلامی، محتوای مجرمانه مرتبط با انتخابات ریاست جمهوری. هر وبگاه و بستر در فضای مجازی که این محتوای مجرمانه را داشته باشد، از دسترس کاربران ایرانی خارج می‌شود که طیف گسترده‌ای از وبگاههای اینترنتی، از پورنوگرافی گرفته تا سیاسی را در بر می‌گیرد. گرچه مسدود کردن دسترسی به وبگاههای اینترنتی در ایران جنبه قانونی دارد، اما روند آن، به ویژه برای وبگاههای سیاسی و اجتماعی، به درستی مشخص نیست و سیاست‌های آن غیرشفاف است. غیرشفاف بودن چنین سیاست گذاری‌ای، زمینه‌ساز آن شده است که طیف عمده‌ای از کارشناسان فضای مجازی در ایران همواره از عملکرد «ناهمانگ» و «سلیقه‌ای» در امر بلوک کردن و مسدودسازی اینترنت که از سوی دولتمردان صورت می‌گیرد، انتقاد نمایند و مسدود کردن «خودسرانه» و «پیشگیرانه» سایت‌های اینترنتی را زیر سوال برده، اعلام نمایند، ناکارآمدی سانسور افزارها موجب ایجاد اخلاق در مطالعات علمی دانشگاهیان و محققان شده و آن‌ها را از منابع ارزشمند موجود در اینترنت محروم ساخته است؛ چرا که، سانسور افزارها بصورت برنامه‌ریزی شده و بر مبنای کلید واژه تصمیم می‌گیرند که چه محتوایی را در دسترس یک رایانه یا شبکه بخصوص قرار دهند. سانسور افزارها می‌توانند با یافتن کلماتی خاص در یک آدرس اینترنتی دسترسی به آن سایت را مسدود کنند. بدین ترتیب که هنگامی که یک صفحه وب بازبایی می‌شود سرور همه کلمات یا عبارات بازبایی شده را با فرهنگ کلید واژه‌های کلمات و عبارات ممنوعه مقایسه می‌کند. اگر کلمات بازبایی شده با این فرهنگ کلمات ممنوعه همخوانی داشته باشد دسترسی به صفحه مسدود خواهد شد. این روش ساده ولی بسیار پراشتباه است زیرا فقط به ظاهر کلمه توجه کرده و بار معنایی کلمه را در بافت‌های متفاوت نادیده می‌گیرد. ناکارآمدی سانسور افزارهایی که از سوی دولتمردان و سیاست گذران مورد استفاده قرار می‌گیرد، در بسیاری از موارد محققان و پژوهشگران، خصوصاً در رشته‌های پزشکی را با محدودیت و ممنوعیت‌هایی بی‌مورد، مواجه نموده است. علیرغم وعده‌هایی که دولتمردان و مسئولان ذیصلاح به منظور حل این مشکل داده‌اند، اما همچنان این قبیل مشکلات پابرجاست و حقوق ملت در این خصوص در حال تضییع شدن می‌باشد؛ این در حالی است که چنانچه پیش از اعمال سیاست مسدودسازی، مطالبات آحاد جامعه از فضای مجازی، در تعامل مستقیم با آن‌ها، شنیده، شناسایی و درک شده بود، بی‌شک اعمال چنین سیاست گذاری‌های را شاهد نبودیم.

فیلترینگ

امروزه، فیلترینگ فضای مجازی، به عنوان یک اقدام سلبی سیاستی در جهت سالم‌سازی یا مطلوب سازی فضای مجازی، در دستور کار حاکمیت‌ها قرار گرفته است. معنای عام فیلترینگ عبارت است از فناوری‌هایی که از دستیابی به انواع خاص اطلاعات یا بسته‌های ویژه از محتوای اینترنتی در دسترس، جلوگیری به عمل می‌آورد؛ اما تعریف خاص فیلترینگ عبارت است از جلوگیری از دسترسی به اطلاعات بر مبنای محتوای اطلاعات و نه آدرس سایت که این معنای خاص از فیلترینگ بیشتر در مقابل واژه «بلوک کردن» به کار می‌رود. طبق این تفکیک، ما سایت را بلوک نمی‌کنیم، بلکه محتوا را پالایش و فیلتر می‌نمائیم (Ghalibaf, 2008, 2010).

با تدقیق بر فعالیت‌های کشورهای که در توسعه فضای مجازی رتبه بالایی دارند، در می‌یابیم که این کشورها به بررسی آسیب‌های فضای مجازی که مخاطب آن مردم و خانواده‌ها هستند پرداخته‌اند. مردم ایران نیز با دغدغه‌های مشابه مردم همه دنیا مواجه‌اند، لازم است در همه جای دنیا در برخورد با کودکان، نوجوانان، جوانان، زنان و مردان هر کدام متناسب با نیازهایشان برای ورود به فضای مجازی سیاست‌هایی در نظر گرفته شود، زیرا خروج از این امر منجر به ناهنجاری اجتماعی می‌شود. بر این مبنا، لازم است با توجه به نیازهای اجتماعی و ارزشی کشور یک فضای گفتمان اینترنت پاک به وجود بیاید که ساز و کار آن در اکثر کشورهای دنیا، فیلترینگ - نه مسدود سازی - است.

با وجود اهمیت مقوله فیلترینگ و اینکه امروزه اصل و جوب پالایش فضای مجازی به عنوان «جلوگیری از جا به جایی اطلاعات به شکل هدفمند و ساختارگونه توسط مقام صلاحیت دار در فضای مجازی» به اثبات رسیده است، اما بررسی‌های صورت گرفته حاکی از آن است که در کشور ایران، فیلترینگ بدون توجه به نیاز و رده بندی مخاطبان اجرایی گردیده است. حال آنکه، در اصل، وجود مساوات در پالایش و اجرای یکسان، یکپارچه و سراسری پالایش برای همه کاربران و بدون توجه به نیازها و توانمندیهای آنها، خلاف عدالت عمل شده است. علاوه بر رده بندی کاربران، نکته شایان ذکر دیگر آن است که در کشورهای پیشرو در زمینه فضای مجازی، فیلترینگ اساساً توسط یک نهاد و ساختار مشخص اعمال می‌شود، هم حاکمیت و هم مردم در این باره مسئول شناخته می‌شوند، اما واقعیت امر آن است که این مهم در ایران اسلامی، صرفاً از سوی نهاد حاکمیت و توسط کارگروه تعیین مصادیق اعمال می‌گردد؛ این در حالی است که می‌باید پالایش هم ناظر به حاکمیت باشد و هم ناظر به مردم؛ چنین رویکردی را می‌توان از متن اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برداشت نمود که در آن تصریح نموده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت مسئول می‌باشند. اما با این وجود، مردم و نهادهای غیردولتی مردم نهاد، در فیلترینگ فضای مجازی تصمیم گیرنده و اعمال کننده نمی‌باشند و مردم عامل پالایش این فضا قلمداد نمی‌گردند، لذا صرفاً حاکمیت و سیاست گذاران زیر مجموعه آن، فیلترینگ فضای مجازی در ایران را به انجام می‌رسانند حال آنکه فیلترینگ می‌باید ناظر به دو گانه حاکمیت - مردم یا دولت - ملت و مبتنی بر نگاه مشارکتی بوده تا اثر بخش باشد.

ب- ساز و کارهای اعمال سیاستگذاریهای ایجابی

از عمده‌ترین سیاستگذاری‌های ایجابی در خصوص فضای مجازی در ایران می‌توان به تولید و مدیریت محتوای فضای مجازی، افزایش سواد رسانه‌ای، امن سازی فضای مجازی مبتنی بر بومی سازی و... اشاره کرد. در ادامه، هر یک از ساز و کارهای مذکور، تبیین می‌گردد.

ب-۱) تولید و مدیریت محتوا

یکی از اثرگذارترین ساز و کارها به منظور اعمال سیاستگذاری‌های ایجابی در حوزه فضای مجازی که نقش کنترلی بسیار مهم و مؤثری بر آسیب‌های فضای مجازی دارد، تولید و مدیریت محتوای موجود در این فضا می‌باشد. تولید محتوا، فعالیتی است که در آن محتوایی توسط کاربران در فضای اینترنت منتشر می‌شود و در دسترس نسبی عمومی قرار می‌گیرد (Ahmadi, 2004, 2009).

درون مایه محتوایی فضای مجازی عمدتاً به هشت زیر شاخه تقسیم می‌شود که عبارتند از: سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی، فنی، امنیتی، آموزشی، حقوقی - قضایی و مذهبی - اعتقادی. در هر یک از هشت حوزه مذکور، تولید محتوای بیشتر و جذاب تر، به خودی خود کافی نیست، بلکه باید دقیق، متناسب، هدفمند و منطبق بر نیازهای ذی نفعان باشد. به تعبیری دیگر، باید ببینیم نیازها و خواسته‌های کاربران چیست و به چه اطلاعاتی نیاز دارند؟ و بر این مبنا، روشن کنیم که قصد ما در تولید و استفاده از محتوا چیست؟ و نیز اینکه استراتژی محتوایی ما چه باید باشد؟ و دارای چه ویژگی‌هایی باشد؟

در کشورهای پیشگام در عرصه فضای مجازی، هم مردم و هم حاکمیت، تولیدگر محتوای مجازی قلمداد می‌گردند و در تعاملی چند سویه، محتوای تولید شده را در اختیار دولتمردان و سیاست گذاران خود از سویی و مردم (آحاد جامعه خود و دیگر جوامع) قرار می‌دهند. اما

در کشور ایران، با فقدان وجود مدل مشارکتی در این خصوص مواجه می‌باشیم؛ بدین معنا که مدل تولید محتوای فضای مجازی در کشور نه از مدل تعاملی پیروی می‌کند، نه آنچنان که قابل ملاحظه باشد از بالا به پایین است و تولید محتوا از پایین به بالا نیز شکل نگرفته و دلیل این امر را می‌توان در حاکم بودن موازنه سیاست گذاری از بالا به پائین در کشور ریشه‌یابی نمود. حال آنکه اگر مدل رسانه ایمان در کشور مشخص شود و صد البته مبتنی بر «مدل مشارکتی» باشد، آنگاه مشخص می‌گردد که چه کس یا کسانی و چگونه قرار است این کار را انجام دهند.

واقعیت این است که بازیگران تولید محتوا در عصر جدید مردم هستند و در انجام این مهم، لازم است نقش دانش آموزان و سمن‌ها و دیگر آحاد جامعه در نظر گرفته شود؛ چرا که عمده‌ترین کاربران فضای مجازی در کشور جوانان می‌باشند. با توجه به وضعیت مناسبی که از نظر وجود تشکل‌های اجتماعی متعدد در کشور داریم و فعالیت حدود ۹۰ هزار تشکل مذهبی در کشور و همچنین جمعیت دانش آموزی مناسب که بالغ بر ۱۳ میلیون نفر هستند، به نظر می‌رسد قشر دانش آموزی از مقطع هشتم و نهم متوسطه به بالا قابلیت تولید محتوا را دارند و اتفاقاً مخاطب هم دارند بنابراین لزومی ندارد که پیر مردها برای کودکان ما تولید محتوا کنند؛ خصوصاً آنکه اساساً امروز دوران تولید محتوای یک سویه به سر آمده و محتوا توسط کاربران تولید می‌شود و مخاطب آن هم کسانی می‌باشند که از جنس کاربران هستند.

پس از تولید محتوا، عرضه آن به مخاطبان چالشی است که مدنظر سیاست گذاران می‌باشد، چرا که دریافته‌اند که پیش از عرضه و به تبع آن بروز آسیب‌ها و معضلاتی برآمده از استفاده کاربران از این محتوا، لازم است چگونگی مدیریت عرضه محتوای فضای مجازی اندیشیده شود. اینجاست که بحث «مدیریت محتوا» نیز در کنار «تولید محتوای مناسب» مطرح می‌گردد و حائز اهمیت می‌باشد. بر مبنای مدیریتی که صورت می‌گیرد، ماهیت، نوع و مخاطبان محتوای فضای مجازی مورد رصد قرار می‌گیرد و تلاش می‌شود محتوای مناسب و مورد نیاز، تولید گردد.

به منظور اعمال هر چه بهتر این مدیریت، سیاست گذاران فضای مجازی در تمامی کشورهای دنیا از جمله ایران، تنظیم مقررات محتوایی را در دستور کار گذارده‌اند. بدین صورت که متناسب با جنسیت، سن، ملیت و مذهب، تلاش شده از که محتوای مناسب و مفید در دسترس کاربر قرار گیرد و محتوای نامناسب از دسترس وی خارج گردد. اما با این وجود، با نگاه به وضعیت فعلی مدیریت محتوای فضای مجازی در ایران، در خواهیم یافت، که متأسفانه در بخش عمده‌ای از حوزه‌های نیازمند تنظیم مقررات در عرصه فضای مجازی، در عمل تنظیم مقررات صورت نگرفته و در مقابل، سیاست گسترش و افزایش ظرفیت تبادل بین المللی داده‌ها از سیاست‌های جاری دولت بوده است و افراد، سازمان‌ها و شرکت‌ها به گونه‌ای نامحدود به سرویس دهندگان رسانه‌های جدید، امکان دسترسی دارند. برای دسترسی به اینترنت، هیچ گونه مجوز یا تأییدیه دولتی لازم نیست و هنوز سرویس دهندگان، اطلاعات مربوط به مشترکان، کاربران و محتوای داده‌های تبادل شده را به سازمان‌های دولتی ارائه نمی‌دهند (Hajjani, 2008). ضمن اینکه قانون یا دستور العملی برای منع رمز گذاری محتوای داده‌های مبادله شده وجود ندارد. همچنین قانونی وجود ندارد که سرویس دهندگان را ملزم به کنترل محتوا کند یا آنان را مسئول محتوای ارائه شده روی سرویس‌های اینترنتی بداند. این امر ناشی از آن است که قوانینی که اکنون برای تنظیم فضای مجازی و مدیریت تولید محتوا در این فضا استفاده می‌شود از جامعیت لازم برخوردار نمی‌باشند و نقایصی چون: مقررات دسترسی به زیر ساخت تولید محتوا، تعرفه گذاری، قوانین و مقررات نظارت بر سرویس و مقررات دسترسی به محتوا، حقوق مالکیت معنوی، حقوق توسعه دهندگان نرم افزارها، حقوق مصرف کننده، حریم خصوصی، هویت و امضای دیجیتال و ادله الکترونیک جرائم سایبری، حفاظت کودکان در فضای مجازی و قوانین نشر محتوای دیجیتال (شریفی، سید مهدی؛ مرزبان، بیبا و لبافی، سمیه، ۱۳۹۷، ص. ۲۵۸)، به چشم می‌خورد که در صورت مرتفع شدن، تحقق هر چه بیشتر حقوق کاربران در فضای مجازی را محقق خواهد نمود.

ب-۲) افزایش سواد رسانه‌ای

مؤثرترین راه برای کاهش آسیب‌های اجتماعی ناشی از فضای مجازی و رسانه‌های مبتنی بر آن، علاوه بر تصویب قوانین، کسب آموزش‌های تخصصی و امنیتی استفاده از اینترنت و در مجموع، ارتقای سطح سواد رسانه‌ای در کشور است. سواد رسانه‌ای مجموعه مهارت‌هایی است که به مخاطب امکان می‌دهد علاوه بر درک درستی انواع پیام‌های ارتباطی، به بازشناسی مالکیت، انگیزه‌ها و ارزش‌های نهفته در پیام‌های ارتباطی دست یابد و با رویکردی انتقادی به تنظیم رژیم مصرف انواع پیام‌های ارتباطی بپردازد (Amani-Kalarijani, 2017). این گونه از سواد، عادات رسانه‌ای افراد را تغییر می‌دهد و با هوشیار کردن مخاطبان به آنان می‌آموزد چطور از رسانه‌ها استفاده کنند.

با وجود اهمیت و ضرورت این مهم، هر چند حدود یک دهه از عمر ادبیات سواد رسانه‌ای در کشور ما می‌گذرد، اما جز تصویب چند قانون، تدوین مقالاتی محدود، ترجمه چند کتاب و یک ویژه نامه فصلنامه رسانه، به طور جد از سوی اندیشمندان و صاحب نظران به این مقوله پرداخته نشده است. امروزه بیشترین مشکل ما نبود آگاهی در حوزه فضای مجازی است و آنچه مسلم است آن است که سواد رسانه‌ای در کشور پائین است. البته شایان ذکر است، این سطح پائین سواد رسانه‌ای، صرفاً محدود به آحاد جامعه نمی‌شود، سازمان‌ها و ارگان‌ها نیز از این امر مستثنی نمی‌باشند؛ بطوریکه در قریب به یک دهه اخیر، در دولت نگاهها عمدتاً به سمت الکترونیکی شدن بوده است به طوری که در اکثر سازمان‌های در کشور، واحد IT وجود دارد اما کار این واحد صرفاً این است که فرایندهای کاغذی سازمان‌ها را به بی‌کاغذی تبدیل نمایند و این نگاه را ندارند که فضای جدیدی در حال شکل‌گیری است که بسط یافته فضای واقعی است و ماموریت آن وزارتخانه را بر اساس این فضای جدید تعریف کند. بر این مبنا، با وجود تأکید اسناد بالادستی و فرامین رهبری بر افزایش سواد رسانه‌ای در کشور، اما همچنان شاهد سهل انگاری و اهتمام نه چندان در خور از سوی سیاست‌گذاران و دولتمردان به امر سواد رسانه‌ای در کشور می‌باشیم بطوریکه در سال‌های اخیر در اسناد مربوط به برنامه درسی در نهاد آموزش و پرورش از جمله «سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم‌انداز» در راستای مقوله سواد رسانه‌ای، صرفاً به گنجاندن طرح درس در این خصوص - آن هم در مقطع متوسطه - اکتفا شده است (سند تحول راهبردی نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران در افق چشم‌انداز، ۱۳۸۹: ۳۴) حال آنکه، نهاد آموزش و پرورش به عنوان اولین نهاد آموزشی که فرد به عنوان عضوی از جامعه با آن آشنا می‌شود، نقش اصلی را بر عهده دارد و می‌توان با گنجاندن واحدهای درسی مختص به «سواد رسانه‌ای» در مقاطع تحصیلی پیش دبستانی و دبستان زمینه را برای افزایش و ارتقاء سواد رسانه‌ای کودکان و نوجوانان فراهم نمود؛ مخصوصاً در شرایط امروز جامعه که استفاده از رسانه‌ها - خصوصاً رسانه‌های مبتنی بر فضای مجازی - فزونی یافته و رها کردن دانش آموزان در برابر امواج رسانه‌ها که همه آن‌ها ایمن و مفید نیستند، نگران کننده و آسیب‌زا است.

ب-۳) امن سازی فضای مجازی مبتنی بر بومی سازی

در کشور ایران، بیشتر بسترهای ارائه خدمات عرصه فضای مجازی، فاقد راه حل‌های امنیتی است و از بسترهای غیربومی استفاده می‌شود و همین امر باعث می‌گردد که هر از چند گاهی، مورد هجوم حملات سایبری بر زیرساخت‌های حیاتی کشور قرار گیرد. این در شرایطی است که در جمهوری اسلامی ایران، از سویی با توجه به آنکه دغدغه و اهمیت موضوع امنیت سایبری در بدنه کشوری هنوز تبیین نشده است و بیشتر مدیران به این موضوع به عنوان یک موضوع لوکس نگاه می‌کنند، در حالی که بی‌توجهی به این موضوع می‌تواند بسترهای حیاتی و حساس کشور را در معرض آسیب‌های جبران ناپذیری قرار دهد. به منظور پیشگیری از آسیب‌ها و تهدیدات محتمل، بومی سازی فضای مجازی در دستور کار سیاست‌گذاران و مسئولان عرصه فضای مجازی قرار گرفته است. پس بومی سازی راهکاری در جهت ایمن سازی فضای مجازی قلمداد می‌شود. اساساً بر این مبنا است که ایران سال‌هاست ایجاد و راه اندازی شبکه ملی اطلاعات یا اینترنت ملی را پیگیری می‌کند؛ شبکه‌ای مبتنی بر قرارداد اینترنت به همراه سوئیچ‌ها و مسیر یابها و مراکز داده‌ای، به صورتی که درخواست‌های دسترسی داخلی و اخذ اطلاعاتی که در

مراکز داده داخلی نگهداری می‌شوند به هیچوجه از طریق خارج کشور مسیریابی نشود و امکان ایجاد شبکه‌های اینترنت و خصوصی و امن داخلی در آن فراهم شود (ماده ۴۶ برنامه پنجم توسعه).

هر چند به منظور محقق نمودن این مهم، همکاری‌هایی بین وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات و اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران و... صورت گرفته و در جریان است و نوید بخش آن می‌باشد که نگاه و مدل سیاست گذاری مشارکتی در کشور در حال اجرایی شدن است؛ اما به جهت حاکم نبودن و عدم تثبیت این مدل سیاستگذاری بر عرصه فضای مجازی در کشور، سازمان‌هایی نظیر شورای عالی فناوری اطلاعات، شورای عالی انفورماتیک، مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت ارشاد، شورای عالی اطلاع رسانی، وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، پژوهشگاه دانش‌های بنیادی (مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات)، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سازمان نظام صنفی رایانه‌ای و چند سازمان دیگر، هر کدام خود را از مناظر مختلف محتوایی، نظارتی و یا ارتباطی، متولی کل یا بخشی از اینترنت کشور قلمداد می‌نمایند. به تعبیری، مدیریت فضای مجازی در کشور، نه از نبود متولی، بلکه از وفور متولی - آن هم متولی دولتی - رنج می‌برد.

از سویی دیگر لازم به ذکر است، ایجاد بسترهای بومی و محصولات بومی امنیت سایبری، نیازمند برنامه‌ریزی بلندمدت در کشور است که لازمه آن بسط «پژوهش‌های امنیت سایبری» است. یکی از معضلات در پژوهش‌های امنیت سایبری، نبود نقشه راه محصول و فناوری مورد وثوق و تأیید است که فقدان آن منجر به موازی کاری شرکت‌های نوپا در حوزه محصولات شرکت‌های پیشین شده و این حوزه را دچار نابسامانی می‌نماید، به گونه‌ای که در برخی حوزه‌ها بیش از چند محصول وجود دارد و در بعضی حوزه‌ها، محصول و خدمات مناسبی موجود نیست. نقشه راه محصول و فناوری مورد تأیید و پذیرش که توسط متخصصان تهیه شده باشد و بر اساس روندهای پیش رو در حوزه‌های بالادستی امنیت سایبری از جمله توسعه شبکه‌های ارتباطی ملی و بخشی در کشور و همچنین با نگاه به محصولات امنیت سایبری شرکت‌های بزرگ در دنیا و مطالعه روندهای جهانی تهیه شده باشد، سند بالادستی ارزشمندی است که در تنظیم برنامه‌ها و حرکت رو به آینده امنیت سایبر در نهادهای پژوهشی دولتی (دانشگاه و مراکز پژوهشی و...)، خصوصی (شرکت‌های فناور و دانش بنیان و...) و نهادهای سیاست گذار حاکمیتی، می‌تواند کمک کند. لازمه تهیه و تنظیم این نقشه راه، بهره مندی از نهادهای پژوهشی غیردولتی در ایجاد صنعت بومی امنیت سایبری است. اما هم اکنون در کشور، با توجه به سیاست گذاری دولتی و حاکم بودن نگاه به سیاست گذاری از بالا به پائین، از پتانسیل نهادها غیردولتی و مردمی در این خصوص استفاده نمی‌شود. بی‌شک با ایجاد بسترهای لازم برای ورود بخش خصوصی و همزمان با آن کاهش نقش بخش دولتی در پژوهش‌های امنیت سایبری و نیز دیگر حوزه‌های مربوط به فضای مجازی، از سیاست گذاری گرفته تا اجرای سیاست‌ها می‌توان در کوتاه مدت شاهد پیشرفتی چشم‌گیر در این حوزه بود؛ اما وضعیت فعلی و عدم وجود بسترهای لازم در این خصوص، حکایت از آن دارد که چنین فرایندی، زمانبر است و به این زودپها و با سپری شدن چند سال آینده، محقق نمی‌شود.

نتیجه‌گیری

دشمن در عصر جدید با استفاده از فضای رسانه‌ای و مجازی بدنبال ایجاد جنگ نرم با روش‌های مختلف است که یکی از این روش‌ها، بروز اختلافات قومی و مذهبی است که بشدت جمهوری اسلامی ایران را مورد حمله قرار می‌دهند که سلاح بصیرت مردم هوشیار اقوام مختلف ایرانی تا به امروز نقشه‌های دشمن را با شکست مواجه کرده است.

البته باز در این زمینه، ایران اسلامی به دلیل تنوع قومیتی و فرهنگی نیازمند زمینه‌های آموزشی بسیاری است تا بتواند از ارتباطات فرهنگی خوب و سالم برخوردار باشد و نوعی تعامل اجتماعی همراه با آرامش و آسایش اجتماعی را فراهم آورد تا ضریب نفوذ دشمن در این زمینه را به صفر برساند.

عدم مدارا و تحمل فرهنگی نسبت به قومیت‌های مختلف می‌تواند زمینه‌های شکل‌گیری تضاد، تفرقه و تبعیض را فراهم آورد که در این صورت هم جامعه اکثریت و هم اقلیتهای قومی و دینی تحت تأثیر آثار منفی آن قرار می‌گیرند.

در این میان علاوه بر کارکردهای خاص حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی در حوزه رسانه‌ای نیز موارد و مطالبات مهمی جهت تقویت وحدت ملی و انسجام قومیت‌ها و هم‌افزایی ملیت‌های ایرانی اسلامی وجود دارد که به اهم آن به شرح ذیل اشاره می‌شود. ارتقای سطح آگاهی عمومی هموطنان در اقوام مختلف از حوزه‌های مشترک فرهنگی و هویتی ایرانی - اسلامی و ترویج و نشر عناصر و نمادهای وحدت بخش شامل پرچم ملی، سرود ملی، خط و زبان مشترک و پرداخت به عناصر هویت ساز مثل اماکن جغرافیایی که متعلق به همه نسل‌ها و اقوام است مانند دریای خزر، کوه دماوند، خلیج فارس، دریاچه ارومیه و در یک جمله دلبستگی و تعلق به سرزمین ایران از طریق رسانه‌ها و ترویج آن در شبکه‌های مجازی و هدایت استفاده‌کنندگان این عرصه.

پرهیز جدی از تفرقه افکنی و فرقه‌گرایی و همچنین دوری از پرداختن به وجوه افتراق بین اقوام در رسانه‌ها و کنترل این مفاهیم در شبکه‌های اجتماعی توسط مردم و مسئولان، دوری از انگاره سازی و برچسب زنی به قومیت‌ها توسط تمامی استفاده‌کنندگان از شبکه‌های اجتماعی مجازی با لطفه‌گویی، داستان‌سرایی.

ترویج مفهوم حاکمیت ملی و سرزمینی در فضای رسانه‌ای با پذیرش اصل تنوع و احترام به اقوام ایرانی، سیاست‌گذاری مناسب رسانه‌ای، کثرت‌گرا و همه‌جانبه برای ورود عناصر قومیتی به فضای رسانه‌ای توسط حاکمیت می‌تواند در همگرایی و انسجام ملی موثر باشد. مصرف‌کنندگان رسانه‌های مجازی می‌توانند از طرفی با برجسته‌سازی رسانه‌ای یک موضوع و مقوله در جهت تقویت و برجسته‌کردن اتحاد ملی عمل نمایند. از سوی دیگر می‌توانند با طرح موضوع‌های خاص قومی، شکاف‌های اجتماعی را برجسته و اتحاد و انسجام ملی را تضعیف کنند.

این موضوع بستگی به درک مصرف‌کنندگان رسانه‌ها و شناخت اهمیت همگرایی بین اقوام دارد که خود مستلزم آموزش و پرداخت هر چه بیشتر به این مفهوم داشته و لزوم ارتقاء سطح سواد رسانه‌ای را دو چندان می‌کند.

رسالت رسانه‌ها به عنوان بازوی حاکمیتی، آگاهی‌بخشیدن، شناسایی و کنترل توطئه و تهدیدها است که این مهم می‌بایست توسط نگاه حاکمیتی در نظام جمهوری اسلامی و هوشیاری مصرف‌کنندگان رسانه‌ها انجام شود.

تعامل‌گران در حوزه مجازی می‌بایست با توجه به روند تکثرگرایی رسانه‌های نوین به سمت صدور پیام‌های مثبت و وحدت‌گرا حرکت نمایند این امر به عنوان یک مسئولیت اجتماعی می‌بایست ترویج گردد.

روش‌های مهار شبکه‌های اجتماعی در راستای فضای مجازی پاک

در سطح جهانی، صاحبان قدرت و حاکمان و والیان جامعه برای مهار قدرت شبکه‌های اجتماعی و هدایت آن در جهت مصالح جامعه، روش‌هایی اتخاذ کرده‌اند. آن‌ها در این شبکه‌های اجتماعی نفوذ کرده، سعی دارند با مدیریت آن، قدرت متمرکز خود را از طریق همین ابزار و شبکه‌ها اعمال کنند. بنابراین، روش‌های مهار شبکه‌های اجتماعی مجازی در راستای فضای مجازی پاک به این شرح است:

روش اول: ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی

برخی حاکمیت‌ها با ورود به فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی را در اختیار گرفته‌اند؛ مثلاً چین یا برزیل به جای اینکه اجازه دهند فیس‌بوک یا دیگران در آن کشورها شبکه‌های مجازی اجتماعی ایجاد نمایند و افکار عمومی این کشورها را مدیریت کنند، خود با ایجاد بسترهای لازم برای شبکه‌های اجتماعی اقدام نموده، شبکه‌های اجتماعی بومی ایجاد کرده‌اند و به خارجی‌ها اجازه راه‌اندازی شبکه‌های مجازی اجتماعی را نداده‌اند و یا توانسته‌اند فعالیت شبکه‌های غیر ملی را محدود سازند که به طور طبیعی، شبکه‌های اجتماعی غیربومی و بیگانه، وقتی

با این موانع و محدودیت‌ها روبه رو می‌شوند، از سرمایه گذاری در این کشورها منصرف می‌گردند. به این ترتیب، وقتی مدیریت شبکه‌های اجتماعی یک جامعه، در اختیار حاکمیت آن جامعه قرار گیرد، از قدرت مهارگسیخته آن کاسته می‌شود.

روش دوم: تشکیل بسیج سایبری

راه دیگر اینکه ارتش یا بسیج سایبری ایجاد شود؛ یعنی همان طور که افراد عادی می‌توانند در کنار هم قرار گرفته و شبکه‌ای قدرتمند تشکیل دهند و حاکمیت را تهدید کنند، حاکمیت هم با ایجاد شبکه‌های مجازی متشکل از سربازان خود، در شبکه نفوذ کرده، با تعامل با افراد شبکه و تولید اطلاعات و محتوا، ضمن ارتباط گیری و خط دهی فکری بر اساس مصالح حاکمیت، به تعامل و در صورت نیاز به تقابل برخیزد. در این روش، سربازان سایبری با شناسایی نقاط و گره‌های قدرت ز و انرژی‌های قدرتمند اجتماعی شکل گرفته در فضای مجازی، با مهارت و هم پنداری، نسبت به گشودن گره‌ها و انحلال گروه‌های مولد قدرت و خنثی سازی بمب‌های اجتماعی و انفصال شبکه‌های معارض اقدام می‌کنند. به این ترتیب، وقتی حاکمیت توانست سربازان خود را در شبکه مستقر و فضای مجازی را مدیریت کند، هر زمان که لازم دید، می‌تواند پیوندهای شبکه‌ای را از هم منفصل کرده، قدرت و هیجانات شبکه را مهار نماید. این تجربه، در چین انجام شده و برخی کشورها نیز با الگوگیری در حال پیاده سازی آن هستند.

روش سوم: ایجاد شبکه‌های اجتماعی بدیل

در برخی از موارد و جوامع، شبکه‌های اجتماعی دارای شبکه‌های قدرتمند بدیل هستند؛ یعنی وقتی یک شبکه اجتماعی در مقابل قدرت متمرکز یا حاکم قرار می‌گیرد، شبکه دیگری متشکل از طرف دارن حاکمیت نیز شکل می‌گیرد که با شبکه معارض هم‌اوردی می‌کند و از حاکمیت و قدرت متمرکز جامعه دفاع می‌نماید و یا در شبکه مقابل نفوذ نموده، در آن اخلاص و تقابل فکری یا فنی ایجاد می‌کند. نمونه بارز این مورد، در کودتای اخیر کشور ترکیه مشاهده شد؛ یعنی بلافاصله پس از کودتا یک شبکه اجتماعی در ترکیه ایجاد شد که از حاکمیت دفاع کردند و علیه کودتاچیان وارد عرصه شدند و همین کار، باعث شد که کودتا شکست بخورد.

روش چهارم: تولید اطلاعات غنی و مستند

روش دیگری که حاکمیت می‌تواند در مقابل قدرت شبکه‌های اجتماعی اتخاذ کند، تولید اطلاعات غنی و مستند است که گروه‌ها و آحاد مردم در شبکه بتوانند به آن‌ها اعتماد کرده و استناد دهند. شبکه‌های اجتماعی خودجوش، فاقد امکان تولید اطلاعات منسجم و متقن است. تولید محتوا در شبکه‌های اجتماعی، معمولاً پراکنده و بسیاری از آن‌ها غیر مستند است؛ مگر اینکه یک گروه متمرکز در شبکه شکل بگیرد که بسیار نادر است؛ زیرا مردم عادی و آحاد و افراد جامعه که سلول‌های تشکیل دهنده این شبکه‌ها هستند، نه اطلاعات مستندی در اختیار دارند و نه وقت کافی برای ایجاد اطلاعات متمرکز و متقن؛ بلکه محتوایی که در این شبکه‌ها ردوبدل می‌شود، بیشتر برآمده از شنیده‌ها و گفته‌هاست و یا اینکه پیشنهادها ساده و خام را مبادله می‌کنند. در صورتی که حاکمیت بتواند گروه‌های تولید اطلاعات سازماندهی شده و جهت یافته را در شبکه‌های اجتماعی مستقر سازد، این اطلاعات خودبه خود به دلیل ماهیت شبکه‌های مجازی به گردش در آمده و دست به دست منتقل می‌شود و می‌تواند بسیاری از گزاره‌های هیجان انگیز اجتماعی را کنترل نماید.

راه دیگر در مدیریت شبکه‌های اجتماعی به وسیله محتوا، ایجاد هسته‌های تولید اطلاعات و محتوا به صورت فصلی و متناسب با موج‌های برخاسته در شبکه‌هاست که این روشها، بیشتر در ایام انتخابات به کار گرفته می‌شود. در این روش‌ها، صاحبان قدرت متمرکز، همان نامزدهای انتخابات هستند که هر کدام به فراخور توانمندی خود، می‌تواند شبکه اجتماعی را مدیریت کند. بدیهی است، کامیابی و موفقیت هر نامزد، به تولید اطلاعات بیشتر، جذاب‌تر و مردم پسندتر وابسته است. در این روش، قدرت اطلاعات در جهت دهی افکار عمومی به خوبی مشاهده می‌شود.

روش پنجم: برخورد سلبی با شبکه‌های اجتماعی

روش دیگری برای کنترل شبکه‌های اجتماعی، برخورد سلبی است که معمولاً کشورهایی که فاقد فناوری‌ها یا اطلاعات و محتواهای لازم هستند، از این روش استفاده می‌کنند؛ یعنی همه شبکه‌ها را بسته و تعطیل می‌کنند و به هیچ شبکه داخلی یا خارجی اجازه فعالیت نمی‌دهند؛ مثل کره شمالی که چنین سیاستی اتخاذ کرده است.

و در آخر می‌توان گفت عمده‌ترین تفاوت‌ها در هر کشور، نابرابری در فرصت‌های اقتصادی، طبیعت، زبان، هویت خواهی و تاریخ است. وقتی تفاوت‌های مکانی عمیق باشد و انسان‌های مکان‌های کمتر توسعه یافته نسبت به این تفاوت‌ها آگاهی یابند و سهم خود را در مشارکت ملی به علت همین تفاوت‌ها در حداقل ببینند، تنش‌هایی را برای حکومت ایجاد میکنند و احساس منطقه‌گرایی در مقابل ملی‌گرایی تقویت می‌شود. به طور کلی بروز مشکلات مهم در جامعه، فشار ساختاری نظیر محرومیت نسبی و دیگر اقسام فشارها از عوامل ایجادکننده نارضایتی شتاب دهنده که باعث برانگیختن اقدام جمعی میشوند، می‌باشند، جریان خودمختاری خواهی به شکل نوین در ایران (یعنی درخواست خودمختاری در قالب تشکیلات سیاسی) به طور عمده به سال‌های ۱۳۲۴-۱۳۲۰ بازمی‌گردد. در این دوره ایده خودمختاری خواهی به عنوان اولین گام برای استقلال کردها، ابتدا از کردستان ترکیه و عراق وارد کردستان ایران شد. بویژه در کردستان مکر، با مرکزیت مه‌باد این ایده با فعالیت روشنفکران کرد ایران با شرایط سیاسی و بین‌المللی آن زمان ایران همراه شد و مسئله کردستان در ایران به جریان افتاد، تا جایی که در سال ۱۳۲۴ به مدت یکسال جمهوری کردی در شهر مه‌باد اعلام موجودیت کرد و یا در آذربایجان پیشه‌وری استقلال آذربایجان را با حمایت شوروی سابق بوجود آورد. از طرفی با توجه به تعدد همسایگان ایران و تعدد دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی ناشی از آن، گسترش فرامرزی قومیت‌ها و همچنین تقابل ایدئولوژیکی نظام جمهوری اسلامی ایران با بعضی از کشورهای منطقه‌ای و فرماندهی‌های، عامل مداخله گر دیگری در شکل‌گیری بحرانهای قومی و کشش واگرایانه و مرکزگرایانه اقوام مشهود است.

از آنجا که چه در جوامع توسعه یافته چندفرهنگی و چه در جوامع در حال توسعه چند قومی فرهنگی، طرح و تلاش برای یافتن راه حل برای مسأله تفاوت قومی - فرهنگی در دنیای معاصر، اجتناب ناپذیر شده و سیاستهای همسان‌سازی فرهنگی نیز دیگر قابلیت لازم برای تأمین همگرایی و انسجام ملی و اجتماعی ندارند، سیاستهای قومی در موضوعات تقسیمات کشوری، مباحث و سیاستگذاریهای اجتماعی و فرهنگی، میزان و نحوه مشارکت اقوام در رأس هرم قدرت سیاسی و تمرکز اقتصادی، بر اساس مطالبات قومی انجام و اعمال گردند، سیری از تصمیم‌گیری از پایین به بالا به وسیله نخبگان محلی و قومی شکل می‌گیرد. یعنی تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاسی با نخبگان محلی و قومی بر اساس تعامل و تفاهم در مورد موضوعات مورد مطالبه اقوام در جوامع چندقومیتی به توافق می‌رسند که ضامن همگرایی و مولد انسجام ملی می‌باشد. این شکل‌گیری همگرایی موجب رضایت شهروندان از تقسیمات کشوری، افزایش میزان مشارکت سیاسی آنها، افزایش وجدان کاری و دلبستگی اقوام به نظام و... می‌گردد این کنش مثبت اقوام موجب واکنش مثبت سیاستگذاران قومی می‌گردد، به گونه‌ای که توهم توطئه در سیاستگذاری‌ها حذف و میزان اعتماد سیاسی به اقوام اوج می‌گیرد. این عوامل نیز به نوبه خود چرخه تولید همگرایی را تقویت نموده و انسجام ملی و همگرایی را روز به روز به تکامل نزدیک‌تر می‌نماید.

اگر سیاست‌های قومی به صورت بسته و گریخته و بدون مطالعه و کندوکاو دقیق در مقاطعی قائل به ایفای نقش شهروندان باشند و در مقاطعی این نقش را سلب نمایند و یا به صورت محافظه کارانه خواهان حفظ وضع موجود باشند و برای این حفظ وضع موجود از توان نظامی و نمایش قدرت خود استفاده کنند مسائل قومی مانند آتش زیر خاکستر در فرصتهایی که خلاء قدرتی شکل گیرد فوران گشته و واگرایی اقوام بروز می‌نماید. در این صورت از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های اقوام در عرصه سیاست خارجی استفاده نگردیده و از طرفی اقوام نارضایتی خود را به صورت مشارکت حداقلی در انتخابات، عدم وجدان کاری و بی‌تفاوتی به اوضاع و... به نمایش می‌گذارند. این واکنش اقوام به رأس

مدیریت سیاسی مخابره می‌گردد و مدیریت سیاسی تقدم امنیت بر توسعه و حضور پررنگ‌تر نظامی در مناطق قومی را در دستور کار خود قرار می‌دهد.

با توجه به محرومیت نسبی برخی قومیت‌ها در دنیای آفلاین و همچنین به موازات آن محرومیت رسانه‌ای در دنیای آنلاین، دسترسی آسان و بی واسطه به شبکه‌های اجتماعی باعث می‌شود که نقش شبکه‌های اجتماعی برای بازیابی هویت قومی و فرهنگی پررنگ‌تر شود. کما اینکه شبکه‌های اجتماعی در دوسطح شبکه‌های داخلی و خارجی و نیز شبکه‌های مجاز و غیر مجاز، با سرعت بالایی بین کاربران اشاعه پیدا کرده است. بنابراین این امکان وجود دارد که شبکه‌های اجتماعی به منزله کانال‌های ارتباطی افقی به دور از کنترل‌های قهری و دولتی در ایجاد جنبش‌های هویت خواهی و بخصوص جنبش‌های قومی نقش ایفا کنند

شبکه اجتماعی مجازی در ذات خود، جمهوریت را در مقابل حاکمیت قرار داده است. در جامعه شبکه‌ای، دموکراسی سنتی نیز به چالش کشیده شده است؛ یعنی اگر رئیس جمهور انتخاب شود و حکومت مردم سالاری نیز برقرار باشد، در عین حال، شبکه‌های اجتماعی آن قدر قدرتمند شده‌اند که می‌توانند تصمیم و نظری غیر نظر رئیس جمهور و حاکمیت بگیرند؛ مانند موجی که برای نخریدن خودرو صفر کیلومتر در کشورمان بر پا شد و شرکتهای خودروسازی را در آستانه ورشکسته شدن قرار داد.

شبکه‌های اجتماعی، مبتنی بر دموکراسی تام و اداره مردمی است و با وجود تمام پیشنهادها و راهکارهای در حال تجربه، غیر قابل مدیریت کامل و جامع است؛ زیرا بنای شبکه‌های اجتماعی، نقض مدیریت حاکمان و بی توجهی به تصمیم‌های حاکمیتی و دستوری است. حاکمیت نمی‌تواند قدرت خود را به صورت سنتی در اجتماع شبکه‌ای اعمال نماید.

شبکه‌های اجتماعی، واقعیت‌های جامعه و ماجراهای زیر پوست شهر را برملا می‌سازد و حقایقی را که به صورت معمول غیر قابل کشف است، افشا می‌سازد. لایه‌هایی پنهان از اجتماع، در شبکه‌های اجتماعی ظاهر می‌شود که حاکمیت از آن‌ها بی اطلاع است و یا به سختی می‌تواند آن را کشف نماید

در طول سالیان مختلفی که ورود و گسترش فضای مجازی در جامعه ایران می‌گذرد، حاکمیت اقدام به «مدیریت و کنترل» چنین فضایی نموده و این مهم عمدتاً مبتنی بر نگاه از بالا به پایین که منجر به اتخاذ سیاست‌هایی، بیشتر سلبی، تقابلی و بازدارنده می‌باشد، اجرایی نماید و در راستای آن، برنامه‌هایی معطوف به حذف، کنترل و نظارت را در دستور کار قرار داده است: براین مبنا دولت‌هایی که در جمهوری اسلامی ایران روی کار آمده‌اند، یکی پس از دیگری، اقدام به اجرایی نمودن اقداماتی مانند پالایش فضای مجازی، برنامه‌ریزی بازدارنده و ... که عمدتاً سیاست‌هایی سلبی قلمداد می‌گردند، نموده‌اند. این در حالی است که اعمال چنین خط‌مشی‌هایی برای جامعه در حال توسعه‌ای چون ایران که بر مبنای اسناد بالادستی‌ای چون سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، توسعه همه جانبه کشور را پیگیری می‌نماید، آنچنان که باید و شاید، اصولی و آینده نگرانه نبوده و ناکامی‌هایی را برای سیاست‌گذاران و دولتمردان در دستیابی به اهداف مورد نظر در اسناد بالادستی در این خصوص پی داشته است که از آن جمله می‌توان به محقق نشدن مطلوب «شبکه ملی اطلاعات» به عنوان زیرساخت ارتباطی فضای مجازی کشور، عدم توفیق در تولید محتوای مناسب داخلی و افزایش سواد رسانه‌ای در کشور که همگی از ساز و کارهای اعمال سیاست‌گذاریهی ایجابی در کشور می‌باشند اشاره نمود و در عوض، شاهد چندین برابر شدن تولید محتوای داخلی فضای مجازی بدون آموزش‌های عمومی و افزایش سواد رسانه‌ای مخاطبان در جامعه و عدم سیاست گذاری هدفمند برای بهره برداری مفید از آن در گروه‌های متنوع مخاطبین باشیم. دستاوردهایی که نه تنها از ارزش واقعی کارکردهای مثبت فضای مجازی در ایران می‌کاهد بلکه راه را برای گسترش انواع آسیب‌های اجتماعی از طریق نشر اکاذیب و شایعات، مطالب غیر آموزنده و مغایر هنجار، تبلیغات آزار دهنده و ... می‌گشاید. این وضعیت در کنار عدم توفیق در مهار جرایم و تهدیدهای فزاینده فضای مجازی به واسطه عدم جامعیت و نقصان قوانین طرح ریزی شده در حوزه فضای مجازی و شکست پروژه فیلترینگ به سبب

ناکارآمدی ابزارهای مسدودسازی و فیلترینگ، بر دامنه این آسیب‌ها افزوده است. در چنین وضعیتی، الزام اصلاح سیاست گذاری فضای مجازی در کشور مبتنی بر اهداف مورد نظر در اسناد بالادستی، احساس نیاز می‌گردد.

در گام نخست، پیش از اعمال اصلاحات، لازم است موازنه سیاست گذاری و تصمیم‌گیری در کشور دچار تغییر گردیده و در راستای آن، مدل سیاست گذاری در کشور، از مدل صرف بالا به پائین (مدلی که هم اکنون حاکم است)، به مدل مشارکتی، تغییر پیدا نماید به تعبیری دیگر، در امر سیاست گذاری فضای مجازی، در کنار دلتمردان، سیاست گذاران و نهادهای دولتی، مردم و نهادهای مردمی نیز حضور پیدا نمایند. قابل پیش‌بینی است که با اصلاح موازنه موجود، ماهیت سیاست گذاریهای فضای مجازی نیز در کشور دگرگون خواهد شد؛ بدین معنا که سیاست‌ها، از جنبه سلبی و کوتاه مدت، به جنبه ایجابی، بلند مدت و فارغ از شتابزدگی تغییر ماهیت خواهد داد. بی شک این نوع سیاست گذاری، از جامعیت، کارآمدی و اثربخشی بیشتری در جهت تولید محتوای فضای مجازی و کنترل و مدیریت این فضا برخوردار خواهد شد. براساس مسائلی که در خصوص فضای مجازی طرح گردید می‌توان گفت که هرگونه نقش آفرینی موثر و مواجهه فعال و هوشمند در فضای مجازی، در گرو شناخت ابعاد و زوایای تاثیرگذاری این پدیده بر امور جاری است و بدون درک و شناخت هرچه کامل تر، نتیجه مطلوب حاصل نخواهد شد.

تغییر رویکرد نسبت به فضای مجازی از رویکرد سلبی و تهدید محور به رویکرد ایجابی و فرصت محور به جای "غافلگیر" شدن در مواجهه با پدیده‌های نوظهور و توسل به اقدام‌های سلبی و منفعلانه، باید با رویکرد ایجابی و آینده نگرانه با مسایل فضای مجازی برخورد کرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Ahmadi, H. (1999). *Nationality in Iran*. Tehran: Ney Publications.
- Ahmadi, H. (2004). *Identity and Nationality in Iran*. Tehran: Jahad University.
- Ahmadi, H. (2009). What is Social Media and its Dimensions and Characteristics? *Center for Strategic Research*.

- Amani-Kalarijani, M. (2017). Virtual Space and Analysis of Preventive Policies in Controlling New Social Harms. *Journal of Preventive Approach*.
- Eftekhari, A. (2002). *Transition to the Meaning of the 21st Century: Security in the Middle East*. Tehran: Shirazeh Publications.
- Eskandari, A. (2002). *Principles and Concepts of Ethnic Studies, Cultural Diversity, and National Unity*. Tehran: Ney Publications.
- Ghalibaf, M. B. (2008). The Impact of Social Capital on Border Security, a Case Study of the Border Region of Paveh County in Kermanshah. *Journal of Geopolitics*.
- Ghalibaf, M. B. (2010). *Local Government or the Strategy of Spatial Distribution of Political Power in Iran*. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Hafezi Nia, M. (2005). *Political Geography of Iran*. Tehran: Nashr-e Samat.
- Hajiani, E. (2008). The Relationship between National Identity and Ethnic Identity among Iranian Ethnic Groups. *Journal of Iranian Studies*.
- Mahmoudi, M. (2012). Framework for IT Policy-Making in Iran. *Tehran: Ministry of Science, Research and Technology*.
- Mirzaei, M. (2009). The Relationship between National Identity and Ethnic Identity among Azerbaijani, Kurdish, and Arab Students in Iranian State Universities. *Journal of National Studies*.
- Namkhah, M. (2011). Reconstruction of the Cultural Theory of the Islamic Revolution. *Journal of Islamic Revolution Studies*.
- Nash, K. (2003). *Contemporary Political Sociology*. Tehran: Kavir Publications.